

Beantwoording van de vragen gesteld in het Groenboek over de omzetting van het Verdrag van Rome van 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst in een communautair instrument, alsmede over de modernisering ervan, COM(2002) 654.

Inleiding

Nederland heeft met belangstelling kennis genomen van het Groenboek over de omzetting van het Verdrag van Rome van 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst in een communautair instrument, alsmede over de modernisering ervan. Uitgangspunt van het groenboek is dat tot de prioriteiten die in Tampere gesteld zijn met het oog op de realisering van een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid, ook behoort de harmonisatie van regels van het internationaal privaatrecht en procesrecht. Reeds voor het Verdrag van Amsterdam, dat het internationaal privaatrecht en internationaal procesrecht gecommunautariseerd heeft, is tussen de lidstaten van de Europese Unie een belangrijke mate van harmonisatie gerealiseerd in het Verdrag van Brussel 1968 en het Verdrag van Rome 1980. Tussen beide verdragen bestond, voor zover het de verbintenissen uit overeenkomst betreft, een duidelijke samenhang. Modernisering van het Brussel-I verdrag en vervolgens – als gevolg van het Verdrag van Amsterdam - omzetting van dit verdrag in de Brussel-I verordening heeft de vraag naar de noodzaak en wenselijkheid van modernisering van het Rome-I verdrag actueel gemaakt. Ook de toenemende regeling van specifieke onderwerpen van het contractenrecht in Europese rechtsinstrumenten vraagt om duidelijke Europese basisconcepten van Europees conflictenrecht op dit gebied.

Rond de vraag naar de noodzaak en wenselijkheid van modernisering van het Rome-I verdrag heeft de Commissie een twintigtal deelvragen gesteld, waarvan hieronder de beantwoording van de zijde van de Nederlandse regering volgt. Bij de beantwoording van deze vragen heeft de Nederlandse regering zich laten adviseren door onder meer de Staatscommissie IPR en is een consultatiebijeenkomst gehouden met belanghebbenden. Bij de beantwoording van de vragen is voor de Nederlandse regering een uitgangspunt dat omzetting wenselijk is en dat discussies over de gewenste modernisering niet ten koste daarvan mogen gaan. Waar in de praktijk geen problemen blijken te bestaan in de toepassing van artikelen uit het Rome-I Verdrag is raadzaam deze artikelen zonder veel aanpassingen over te nemen in een verordening Rome-I.

Vraag 1: Beschikt u over informatie omtrent de daadwerkelijke kennis die de economische subjecten en de juridische beroepsbeoefenaren, met inbegrip van de rechters, hebben van het verdrag van Rome van 1980 en de erin vervatte regels? Weten de contractpartijen dat zij het op hun overeenkomst toepasselijke recht vrij kunnen kiezen? Indien u van oordeel bent dat de economische subjecten het verdrag van Rome onvoldoende kennen, heeft dit dan ongunstige gevolgen voor het verloop van contractbesprekingen of gerechtelijke procedures?

Antwoord: Naar de gevraagde daadwerkelijke kennis van bedrijfsleven, consumenten, werknemers, praktijkbeoefenaren e.a. is geen onderzoek gedaan. Zoals te verwachten van een land met veel internationale handelscontacten wordt in de opleiding en permanente educatie van rechters, advocaten en notarissen veel aandacht besteed aan het internationaal privaatrecht, en in dat

kader aan het Rome-I verdrag. Ook bedrijfsjuristen zijn bekend met de mogelijkheid en noodzaak om in hun internationale contractuele relaties afspraken omtrent forum- en rechtskeuze te bespreken en zo mogelijk in een overeenkomst neer te leggen. De in het internationaal privaatrecht en het internationaal contractenrecht gespecialiseerde vaktijdschriften als "Nederlands IPR" en "Contracteren" besteden regelmatig aandacht aan de in het Rome-I verdrag opgenomen verwijzingsregels.

Vraag 2: Acht u het wenselijk dat het verdrag van Rome van 1980 wordt omgezet in een communautair instrument? Wat zijn uw argumenten voor of tegen?

Antwoord: In deze beantwoording wordt ervan uitgegaan dat een omzetting de vorm van een verordening zal hebben. Omzetting in de vorm van een richtlijn zou een negatieve stap zijn vergeleken met de harmonisatie die het Rome-I verdrag gebracht heeft. Aan de omzetting van het Rome-I verdrag in een verordening zijn meerdere consequenties verbonden, zowel positieve als negatieve. Tot de positieve behoren onder meer de snelle inwerkingtreding van een dergelijk instrument voor alle lidstaten van de EG, ook voor de nieuwe lidstaten. Positief is bovendien dat de eenvormige interpretatie van de regeling door het Hof van Justitie van de EG gelijktijdig tot stand komt. Ook de verplichte afstemming van andere, sectorale EG-instrumenten met ipr-bepalingen met de algemene regeling van een nieuwe Rome-I verordening (zie vraag 3) brengt verduidelijking en uniformiteit binnen de EG. Punt van zorg is dat het Hof van Justitie voldoende geëquipeerd moet zijn om deze taakverzwaring te kunnen uitvoeren. Het is de uitdrukkelijke wens van Nederland dat artikel 2 ook bij omzetting in een verordening universele werking houdt. Zou dit anders zijn dan is sprake van een achteruitgang ten opzichte van het verdrag.

Vraag 3: Bent u op de hoogte van moeilijkheden die worden ondervonden door de toename van het aantal regels dat gevolgen heeft voor het toepasselijke recht en door het feit dat deze over verschillende sectorale instrumenten van afgeleid recht verspreid zijn? Zo ja, wat is volgens u de beste oplossing om dit verhelpen?

Antwoord: Naar de daadwerkelijke moeilijkheden is geen onderzoek gedaan. In sectorale EU-instrumenten is tot nog toe weinig afstemming gezocht met de ipr-regels van het Rome-I verdrag, ook niet nadat dat verdrag voor alle lidstaten in werking getreden was. Als voorbeelden kunnen dienen de richtlijn oneerlijke bedingen, de richtlijn time-sharing en de detacheringsrichtlijn. Die regelingen hebben meer oog gehad voor de behartiging – ook langs de weg van het ipr – van de specifieke belangen die in het betreffende instrument geregeld worden dan voor de inpasbaarheid van de opgestelde regels in een algemeen systeem van Europees contractenrechtelijk conflictenrecht. Een Rome-I verordening kan aanleiding zijn om door incorporatie c.q. schrapping van deze sectorale regelingen tevens te zorgen voor meer coherentie daarvan met de algemene conflictrechtelijke regelingen.

Vraag 4: Indien een communautair instrument "Rome I" wordt aangenomen, vindt u het dan wenselijk dat een bepaling van algemene aard wordt ingevoerd om de toepassing van een communautaire minimumnorm te waarborgen wanneer alle aspecten van het contract, of zelfs slechts bepaalde, zeer belangrijke aspecten, in de Gemeenschap

gelokaliseerd zijn? Zou de in punt 3.1.2.2. voorgestelde redactie geschikt zijn om dat doel te bereiken?

Antwoord: Het lijkt wenselijk om dit te regelen als voorgesteld in punt 3.1.2.2. Op grond van het gemeenschapsrecht zou eenzelfde resultaat als in artikel 20 EVO bereikt kunnen worden.

Vraag 5: Hebt u commentaar op de beschreven krachtlijnen in verband met de interactie tussen een eventueel instrument "Rome I" en de bestaande internationale verdragen?

Antwoord: De gebondenheid aan internationale verdragen dient in de beoogde regeling niet ter discussie gesteld te worden. Dat na de inwerkingtreding van de Rome-I verordening de bevoegdheid tot het wijzigen van bestaande verdragen overeenkomstig het AETR-arrest aan de Gemeenschap toekomt, zou er niet toe moeten leiden dat het belang van een lidstaat bij een internationale regeling van voor die lidstaat specifieke belangen uit het oog verloren wordt, in het bijzonder als het betreft de aanpassing van bestaande verdragen aan de zich wijzigende omstandigheden.

Vraag 6: Acht u collisieregels die van toepassing zijn op arbitrage- en forumkeuzeclausules wenselijk?

Antwoord: De vraag of forumkeuzeclausules en arbitrageclausules van een verordening uitgesloten zouden moeten zijn, kan zowel voor de arbitrageclausules als voor forumkeuzeclausules bevestigend beantwoord worden. Arbitrage kent een mondiale regeling die weliswaar niet uitputtend is, maar naar redelijke tevredenheid werkt en waaraan door een regionale regeling afbreuk gedaan zou kunnen worden die ook ten nadele van het Europese bedrijfsleven zou werken. Bij de Haagse Conferentie is een verdrag in voorbereiding over forumkeuze. In het najaar van 2003 is een *Commission Spéciale* bijeen geroepen. Onwenselijk is daarom om hiervoor in een Rome-I verordening een afzonderlijke regeling op te nemen. Aan een dergelijke regeling bestaat pas behoefte als blijkt dat in het kader van de Haagse Conferentie niet een verdrag tot stand zal komen.

Vraag 7: Wat is uw oordeel over de huidige regels inzake verzekeringen? Vindt u de huidige aanpak van de gevallen a) en c) bevredigend? Wat stelt u voor om de moeilijkheden die u eventueel hebt ondervonden op te lossen?

Antwoord: De voorkeur van Nederland gaat uit naar een regeling waarbij ook op verzekeringsovereenkomsten de hoofdregels van Rome-I van toepassing zijn, inclusief rechtskeuzevrijheid, ongeacht of het risico binnen of buiten de EU is gelegen. De consumentenbeschermende bepalingen in een Rome-I verordening dienen zoveel mogelijk ook te gelden voor verzekeringsovereenkomsten. Wel is van belang dat bij gebreke van rechtskeuze de aanknopingspunten ter bepaling van het toepasselijk recht voldoende zijn toegespitst op verzekeringsovereenkomsten.

Vraag 8: Dienen de partijen volgens u rechtstreeks te kunnen kiezen voor een internationaal verdrag, of zelfs voor algemene rechtsbeginselen? Wat zijn de argumenten voor en tegen een dergelijke oplossing?

Antwoord: Tot nu toe is onder 'recht dat door partijen gekozen kan worden' veelal verstaan het recht van een nationale staat. De keuze van ander dan statelijk recht, zoals van een verdragsregeling of van de algemeen erkende regels van de internationale handel of van niet-statelijke codificaties als die van de Lando-groep of van Unidroit, wordt dan als een secundaire keuze gezien, een keuze die aanvaardbaar is voor zover zij is toegestaan door het overigens toepasselijke statelijke recht. Dat statelijke recht bepaalt dan de toelaatbaarheid van de keuze en de interpretatie van het 'secundair gekozen' recht. Bij de beantwoording van deze vraag kan een aantal varianten worden onderscheiden. De eerste variant betreft een keuze van partijen voor een verdrag dat "opting in" toelaat en dat op grond van artikel 20 EVO voor gaat op het EVO. Aan de toepassing van (artikel 3 van) het EVO komt men in dat geval niet toe. Een bepaling als artikel 20 is ook bij omzetting in een verordening wenselijk. De tweede variant ziet op een keuze van partijen voor een in werking getreden verdrag tussen andere staten dan de staat van de lex fori of lex causae. Die keuze zou als een primaire rechtskeuze moeten worden beschouwd. Bepalingen uit het gekozen verdrag die in strijd zijn met dwingende bepalingen van de lex causae zouden onverkort tussen partijen moeten worden toegepast. Een iets ander geval betreft een keuze van partijen voor het bijvoorbeeld de Unidroit- of Lando-principles. De volkenrechtelijke legitimatie ontbreekt in dat geval. Voorstelbaar is dat men een keuze voor dergelijke principles minder gemakkelijk als een primaire rechtskeuze aanmerkt.

Vraag 9: Vindt u dat een toekomstig instrument "Rome I" nauwkeuriger aanwijzingen moet bevatten met betrekking tot de definitie van een stilzwijgende rechtskeuze of acht u het feit dat terzake eventueel bevoegdheid wordt verleend aan het Hof van Justitie voldoende om de rechtszekerheid te waarborgen?

Antwoord: Het Rome-I verdrag erkent in artikel 3, eerste lid, de mogelijkheid van een stilzwijgende rechtskeuze welke echter voldoende moet blijken uit de bepalingen van de overeenkomst of de omstandigheden van het geval. Hoewel tot nu toe in de rechtspraak van de lidstaten aan dit begrip stilzwijgende keuze verschillende invulling gegeven is, lijkt een wijziging van deze bepaling niet voor de hand te liggen. De casuïstiek van de stilzwijgende keuze is te divers om een meer passende definitie daarvan te vinden. Anderzijds heeft het Hof van Justitie tot nu toe geen gelegenheid gehad een uniformerende rol ook bij dit vraagstuk uit te oefenen. Hiertoe heeft het hof na de invoering van een verordening wel de mogelijkheid (zie echter het antwoord op vraag 2).

Vraag 10: Vindt u dat de redactie van artikel 4 moet worden aangepast om de rechter met zoveel woorden te verplichten eerst van het vermoeden van lid 2 uit te gaan en het aldus verkregen recht pas terzijde te stellen als dit duidelijk niet geschikt is om het geval in kwestie te regelen? Zo ja, welke redactie lijkt u het meest geschikt?

Antwoord: Artikel 4 van het Rome-I verdrag hoeft niet te worden aangepast. Uit de publicatie genoemd in noot 11 op p. 14 van het groenboek komt naar voren dat in de praktijk de toepassing van artikel 4 eigenlijk geen problemen geeft. Van het door het groenboek gesuggereerde probleem is in dit onderzoek niet gebleken. De rechtspraak blijkt vrijwel altijd de karakteristieke prestatie (lid 2) als aanknopingspunt te gebruiken en slechts zelden de aanknopingspunt aan de nauwste band van

lid 5. Nederland acht niet wenselijk en niet nodig om in artikel 4 principiële wijzigingen aan te brengen. Ook de Nederlandse rechtspraak is over het algemeen terughoudend in de toepassing van het bepaalde in het vijfde lid: het wordt slechts in bijzondere gevallen toegepast. Nu de wijziging van het Rome-I verdrag in de vorm van een communautair instrument zal plaatsvinden, zal ook een uniforme interpretatie gegarandeerd zijn. Zou tekstuele aanpassing worden overwogen, dan zou wat Nederland betreft lid 1 van artikel 4 kunnen worden geschrapt (met uitzondering van de *dépêchage*-bepaling).

Vraag 11: Dient volgens u, naar het voorbeeld van artikel 22 lid 1, tweede alinea, van de verordening "Brussel I", een bijzondere regel te worden ingevoerd voor vakantieverblijven van korte duur, of is de bestaande regeling toereikend?

Antwoord: De redenen die in de Brussel-I verordening geleid hebben tot een bijzondere bevoegdheidsregel voor vakantieverblijven kan ook voor het conflictenrecht gelden. Het belang van de vakantieganger bij een bevoegde rechter in zijn woonplaatsland, indien daar ook de verhuurder gevestigd is, geldt *mutatis mutandis* ook voor het toepasselijke recht, omdat de huurder bij toepassing van het eigen recht meer baat heeft dan bij toepassing van het voor hem, voor de wederpartij en voor de rechter minder bekende recht van de plaats waar de vakantieverblijf zich bevindt. Overigens zal moeten worden bezien of de regeling van het op de huur van een vakantieverblijf toepasselijke recht geregeld dient te worden als onderdeel van artikel 4, zodat partijen door een rechtskeuze daarvan kunnen afwijken, dan wel van artikel 5, dat de consument beoogt te beschermen.

Vraag 12: Beoordeling van regels inzake consumentenbescherming

A. Wat vindt u van de bestaande regels inzake consumentenbescherming? Vindt u ze, met name in het licht van de ontwikkeling van de elektronische handel, nog adequaat?

Antwoord: De regels inzake consumentenbescherming in internationale contractuele relaties als neergelegd in artikel 5 van het Rome-I verdrag zijn in hun specifieke bewoordingen niet te gebruiken in zaken betreffende de elektronische handel. Nederland is voorstander van een oplossing die aansluit bij (de artikelen 15 en 16) Brussel I. Zie ook antwoord onder B en op vraag 17.

B. Beschikt u over informatie omtrent het effect van de huidige regels op: a) het bedrijfsleven in het algemeen; b) het midden- en kleinbedrijf; c) de consument?

Antwoord: Vanuit het bedrijfsleven komen geluiden dat de huidige regeling van artikel 5 onvoldoende geschikt en duidelijk is om te gebruiken bij elektronische transacties met consumenten.

C Aan welke van de voorgestelde oplossingen geeft u de voorkeur en waarom? Zijn er nog andere oplossingen mogelijk?

Antwoord: Het uitgangspunt dat voor off-line en on-line overeenkomsten dezelfde normen gelden, dient gehandhaafd te blijven. Bij het zoeken naar een oplossing dient daarnaast een van de beleidslijnen te zijn, dat bevoegdheids- en conflictenregel op elkaar afgestemd dienen te zijn.

De onder punt vi) en deels punt v) op p. 35/36 van het groenboek beschreven oplossing sluit daarbij aan. De regel in een Rome-I verordening moet worden afgestemd op artikel 15 en 16 Brussel I.

Dit zou ertoe leiden dat in de meeste gevallen het recht van de woonplaats van de consument van toepassing is. Wel zou de verkoper met name in de elektronische handel meer mogelijkheden moeten hebben om te bepalen met welke consument-wederpartij hij wil contracteren, op een wijze dat de wederpartij die aan de door de verkoper in dat opzicht gestelde voorwaarde niet voldoet, niet als consument beschermd zal worden. Denkbaar is een keuzemogelijkheid voor de consument tussen zijn eigen recht en het recht van de verkoper (mits in EU gevestigd). Daarbij geldt wel dat de verkoper de bewijsplicht draagt voor a) het feit dat een rechtskeuze voor zijn recht is gedaan en b) het voldoende informeren van de consument over de rechten en verplichtingen onder dit voor de consument "vreemde" recht (vgl. punt viii, p. 37). Daarbij zou gebruik moeten worden gemaakt van de praktische en technische mogelijkheden die internet aan de verkoper biedt om territoriale beperkingen aan te brengen (vgl. punt vii, p. 36).

D. Wat zou volgens u het effect zijn van de verschillende mogelijke oplossingen op: a) het bedrijfsleven in het algemeen; b) het midden- en kleinbedrijf; c) de consument?

Antwoord: Een oplossing die aansluit bij Brussel I geeft voor alle partijen in de meeste gevallen duidelijkheid en heeft bovendien het voordeel dat bevoegdheid en toepasselijk recht op een coherente manier zijn geregeld. Het betekent voor het bedrijfsleven weliswaar dat zij mogelijk met veel verschillende rechtsstelsels te maken krijgt (hetgeen nu overigens ook al het geval is). Belangrijk voordeel is echter dat vrijwel steeds op voorhand eenvoudig vast te stellen is welk recht – en daarmee welke consumenten-beschermende regels - op een bepaalde transactie van toepassing is. De verkoper kan daarmee op voorhand zelf de keuze maken om met consumenten in bepaalde landen al dan niet zaken te doen. Voor de consument is dit een oplossing die in veruit de meeste gevallen leidt tot toepasselijkheid van zijn eigen recht, een duidelijke en consumentvriendelijke oplossing.

Vraag 13: Is het wenselijk om de respectieve betekenissen van de in de artikelen 3, 5, 6 en 9, enerzijds, en artikel 7, anderzijds, genoemde "dwingende bepalingen" te omschrijven?

Antwoord: In de Nederlandse tekst van het Rome-I verdrag wordt, anders dan in de , Franse en Spaanse tekst, een verschil gemaakt tussen 'dwingende bepalingen' in de artikelen 3, 5, 6 en 9, en – althans in de betiteling van artikel 7 – 'bepalingen van bijzonder dwingend recht'. Deze laatste categorie vindt historisch zijn grondslag in het Alnati-arrest (Hoge Raad 13 mei 1966, NJ 1967, 3). Bepalingen van bijzonder dwingend recht zijn in dit arrest gekenmerkt als de van een vreemde staat afkomstige voorschriften waarvan bij de inachtneming ook buiten zijn territorium voor die staat zo grote belangen zijn betrokken dat de rechter daarmee rekening behoort te houden.

Dat er bij een dergelijke kenmerking in het geval van artikel 7 sprake is van een ander soort 'dwingende bepalingen' dan in de overige gevallen blijkt uit artikel 3, derde lid, waar 'dwingende bepalingen' worden gedefinieerd als 'bepalingen waarvan volgens het recht van dat land niet bij

overeenkomst kan worden afgeweken'. Nederland is voorstander van het gebruik van verschillende termen voor de dwingende regels van de artikelen 3, 5 en 6 aan de ene kant en de regels van artikel 7 aan de andere kant. Wenselijk is dat het Europese recht de grenzen van artikel 7 aangeeft. Hiertoe zou de omschrijving uit het Arblade-arrest een aanzet kunnen geven (vgl. p. 39 groenboek).

Vraag 14: **Is het wenselijk om in artikel 6 preciseringen met betrekking tot de definitie van het begrip "tijdelijke tewerkstelling in een ander land" aan te brengen? Zo ja, welke preciseringen?**

Antwoord: In het antwoord op vraag 3 is gesteld dat bij de totstandkoming van de Rome-I verordening tevens gezorgd dient te worden voor een betere afstemming van sectorale regelingen als de detacheringsrichtlijn op de algemene conflictenrechtelijke regeling van de Rome-I verordening. Die afstemming dient ook te betreffen de verhouding tussen de begrippen terbeschikkingstelling en tijdelijke tewerkstelling en de daaraan in de lidstaten gegeven uitleg. De vraag waar de werknemer gewoonlijk zijn arbeid verricht, dient te worden beantwoord in samenhang met artikel 19, onder 2, van de Brussel-I verordening, dat spreekt van de plaats waar de werknemer gewoonlijk werkt. Precisering van begrippen is wenselijk. Daarbij zou in elk geval ook de Brussel-I verordening moeten worden betrokken voorzover dezelfde begrippen worden gebruikt. In de praktijk blijken namelijk wel degelijk problemen te zijn bij de toepassing van artikel 6 (en 7) op arbeidsovereenkomsten. De relevante aanknopingsfactoren gewone werkplek, tijdelijke detachering en vestiging van de werkgever worden in de verschillende lidstaten verschillend uitgelegd. De uitleg zou zoveel mogelijk gebaseerd moeten zijn op feitelijke uitvoering van de werkzaamheden en zo min mogelijk op juridische ficties.

Vraag 15: **Bent u van mening dat artikel 6 andere wijzigingen moet ondergaan?**

Antwoord: De grondslag van artikel 6, lid 1, is de bescherming van de werknemer. De vraag is dan op welke wijze aan deze beschermingsgedachte recht kan worden gedaan. Daarbij moet in elk geval duidelijk worden gemaakt of hiermee ook een systeem van "picking and choosing" wordt aanvaard. Mag uit de verschillende voor toepassing in aanmerking komende rechtsstelsels voor ieder afzonderlijk deel steeds de voor de werknemer meest gunstige bepaling worden toegepast? Een andere vraag is wie bepaalt welk recht het meest gunstig is voor de werknemer. Is dit de werknemer zelf of is dit de rechter? Ook overigens biedt het huidige systeem van de verdrag onvoldoende zekerheid over het toe te passen recht. Deze zekerheid is ook niet te krijgen door een rechtskeuze, nu een dergelijke rechtskeuze geen invloed heeft op de bescherming van het objectief toepasselijke recht en op de gelding van voorrangsregels. Deze onduidelijkheid is maar ten dele terug te voeren op de grote variatie in feitelijke verhoudingen. Er bestaat binnen de lidstaten en tussen de lidstaten ook een grote variatie in uitleg van de kernbegrippen van artikel 6: gewone werkplek, tijdelijke detachering (zie ook vraag 14) en vestiging die de werknemer in dienst heeft genomen. De onduidelijkheid bij de uitleg van deze begrippen, in combinatie met het open einde van de regeling, leidt tot rechtsonzekerheid en versterkt het gevaar van een home-ward trend. De praktijk heeft behoefte

aan een eenduidige afbakening van de gebruikte begrippen. Deze zouden vrij strikt geformuleerd kunnen worden, nu artikel 6, lid 2, voorzien is van een uitzonderingsmogelijkheid.

Het voorstel te zoeken naar verwijzingsregels voor de arbeidsovereenkomsten die thans niet expliciet door artikel 6 worden geregeld, wordt toegejuicht. In het bijzonder het ontbreken van een duidelijke verwijzingsregels voor het op de arbeidsovereenkomst van zeelieden, werknemers op installaties buiten de territoriale wateren en expats toepasselijke recht, leidt tot rechtsonzekerheid voor de betrokken personen. De arbeidsovereenkomsten van telewerkers behoeven geen bijzondere regeling. Ook voor hen geldt in beginsel de toepasselijkheid van het recht van de plaats waar zij gewoonlijk hun arbeid verrichten, van welk beginsel kan worden afgeweken indien de overeenkomst nauwer verbonden is met een andere plaats. Ook voor de transportsector is artikel 6 onduidelijk. Geldt de basis van waaruit gewerkt wordt als vaste werkplek? Geldt deze als vestiging? Een voorbeeld is het arrest van het BAG van 12.12.2001 - 5 AZR 255/00, IPRax 2003, p. 256 ff. Daarin wordt voor cabinepersoneel aangeknoopt bij de zetel van de rechtspersoon. Dit betekent dat personeelsleden van niet-Europese luchtvaartmaatschappijen die vliegen vanuit Europese luchthavens de bescherming ontberen van het Europese recht. De Nederlandse rechter was hier hoogstwaarschijnlijk tot een ander resultaat gekomen. De Nederlandse regering acht de keuze van het BAG ook niet een wenselijke uitkomst. Artikel 6 zou ook op dit punt moeten worden verduidelijkt.

Het voorstel op p. 43 (par. 3.2.9.3 onder iii) roept vragen op. Het voorstel lijkt betrekking te hebben op arbeidsverhoudingen waarbij met meerdere concern- of consortium-onderdelen contractuele banden bestaan. In het arrest Pugliese (arrest van 10 april 2003, zaaknr. C-437/00) is bepaald dat de plaats van uitvoering van het plaatselijke contract (met de onderneming waarnaar gedetacheerd wordt) onder omstandigheden kan gelden als plaats van uitvoering van het (gedeeltelijk opgeschorte) contract met de uitzendende onderneming. Het voorstel van de groupe européenne, waar het groenboek zich op lijkt te baseren, lijkt uit te gaan van een verwijzingsregel waarbij ook het plaatselijke contract onderworpen wordt aan het recht van het land van uitzending op grond van een fictie omtrent de plaats van uitvoering. Het creëren van wederom een fictie met betrekking tot de gewone werkplek is in ieder geval niet wenselijk.

Vraag 16: **Is een regel met betrekking tot buitenlandse bepalingen van bijzonder dwingend recht volgens u noodzakelijk? Zou het wenselijk zijn nauwkeurigere aanwijzingen met betrekking tot de voorwaarden voor de toepassing van de buitenlandse bepalingen van bijzonder dwingend recht te geven?**

Antwoord: In het antwoord op vraag 13 is reeds ingegaan op het karakter van de in de betiteling van artikel 7 genoemde 'bepalingen van bijzonder dwingend recht'. Als bepalingen van bijzonder dwingend recht zijn te bestempelen de van een vreemde staat afkomstige voorschriften waarvan bij de inachtneming ook buiten zijn territorium voor die staat zo grote belangen zijn betrokken dat de rechter daarmee rekening behoort te houden. Nederland is voorstander van handhaving van

een dergelijke bepaling, ook al wordt deze in de praktijk zelden toegepast. Binnen de EG ligt het openstaan voor elkaars voorrangsregels ook voor de hand.

Vraag 17: Dient de collisieregels inzake de vorm van overeenkomsten te worden gemoderniseerd?

Antwoord: Nadere bestudering van de aan de vorm van de overeenkomst te stellen vereisten is gewenst. Moderne communicatiemiddelen zijn minder plaatsgebonden dan de klassieke, aanknoping van de vormregels aan het recht van de plaats van handeling geeft problemen. Een goede oplossing dient hiervoor gevonden te worden. Voor arbeidsovereenkomsten gelden vaak specifieke vormvoorschriften, bijvoorbeeld ten aanzien van een concurrentiebeding of boetebeding. Onwenselijk is om deze voorschriften via artikel 7 toe te passen. Het is aan te raden om hierop exclusief te *lex causae* toe te passen.

Vraag 18: Acht u het wenselijk dat in een toekomstig instrument wordt aangegeven welk recht van toepassing is op de tegenwerpbaarheid van de cessie van schuldvorderingen? Zo ja, welke collisieregels beveelt u aan?

Antwoord: Nederland acht een regeling van de tegenwerpbaarheid van cessies van schuldvorderingen gewenst en meent dat de door de Hoge Raad in zijn arrest van 16 mei 1997 daarvoor ontwikkelde verwijzingsregel, die het recht dat op de verbintenissen tussen de cedent en de cessionaris van toepassing is, ook van toepassing laat zijn op de vraag of de cessie tegen een derde kan worden ingeroepen, een redelijke oplossing is. Uit de praktijk is van geen bezwaar gebleken.

Vraag 19: Zou het dienstig zijn de respectieve werkingssfeer van de artikelen 12 en 13 nader te omschrijven? Is het volgens u wenselijk een collisieregels in te voeren voor subrogatoire betalingen welke zonder verplichting worden uitgevoerd?

Antwoord: Tot nu toe lijkt de rechtspraak geen bijzondere problemen ontmoet te hebben met het bepaalde in de artikelen 12 en 13. Nederland acht wenselijk om ook subrogatie krachtens overeenkomst en schuld- en contractoverneming in de regeling op te nemen.

Vraag 20: Moet volgens u worden aangegeven welk recht van toepassing is op wettelijke schuldvergelijking? Zo ja, welke collisieregels beveelt u aan?

Antwoord: Een regeling van het conflictenrecht kan gewenst zijn in het kader van de toenemende regelingen met betrekking tot grensoverschrijdende schuldvorderingen. Van een duidelijke voorrang van het recht dat op de vordering die ter vergelijking wordt ingebracht of de vordering tegen wie de vergelijking wordt ingeroepen is geen sprake. Aanknoping aan een van beide is dan ook in zekere zin arbitrair. Het internationale rechtsverkeer lijkt gebaat bij een recht op schuldvergelijking indien beide in aanmerking komende rechtssystemen schuldvergelijking toestaan. Een dergelijke regeling biedt het meeste rechtszekerheid.

Overig:

In het EVO is geen afzonderlijke verwijzingsregel opgenomen voor de wettelijke rente. In het algemeen wordt hiervoor automatisch aangeknoopt bij het recht dat overigens op de overeenkomst van toepassing is. Het

verdient aanbeveling om het recht dat van toepassing is op de wettelijke rente te laten aansluiten op het recht van het land wiens munteenheid wordt gebruikt in de overeenkomst. Bij een keuze in de overeenkomst voor betaling in euro's kan voor de wettelijke rente worden aangeknoopt bij de minimumrente zoals die is omschreven in richtlijn 2000/35. Dit laatste is dan wel een materiële aanknoping.